

5. Коршунов Ю.М. Математические основы кибернетики. – М.: Энергоатомиздат, 1987. – 494 с.
6. Малин А.С., Мухин В.И. Исследование систем управления. – М.: ГУ ВШЭ, 2002. – 400 с.
7. Экономическая кибернетика. – Донецк: ДонГУ, 1999. – 397 с.
-

УДК 336.76:338.2

Доц. О.Ю. Носов, канд. екон. наук – Львівська КА

КРЕДИТНІ ГРОШІ ТА ЇХ ЕВОЛЮЦІЯ

Розглянуто особливості кредитних грошей та їх еволюцію у сучасних ринкових системах, визначено функціональну структуру кредитних грошей.

Doc. O.Yu. Nosov – Commercial Academy of Lviv

Credits money and their evolution

The article deals with the peculiarities of debt money and their evolution in modern monetary systems, determinate functional structure of debt money.

Кредитні гроші є визначальною складовою грошової маси, які значною мірою обумовлюють особливості та функціональні можливості монетарної сфери. Дослідження кредитних грошей та їх еволюції дає змогу адаптувати зміну монетарних чинників до потреб розвитку економіки. Кредитні гроші є формою грошей, які пов'язані з розвитком кредитних відносин. Боргові зобов'язання, що стихійно використовувались як платіжні засоби, почали виконувати функції кредитних грошей. Із розвитком банківської справи та кредитних відносин кредитні гроші поступово еволюціонували в основну форму платіжних засобів. Частка кредитних грошей постійно зростала ще у системах золотого стандарту в найбільш розвинутих країнах свого часу.

Розвиток кредитних грошей відбувався шляхом розширення їх функціональних можливостей. На рис. 1 зображено основні етапи в розвитку кредитних грошей. У сучасних грошових системах присутні всі основні види кредитних грошей, що зумовлено їх різними властивостями та функціональними можливостями. Еволюція кредитних грошей здійснювалася двома основними шляхами:

- а) через розвиток можливостей застосування вже існуючих видів кредитних грошей;
- б) шляхом створення нових видів кредитних грошей, які володіють новими можливостями акумуляції та використання тимчасово вільних коштів на різних етапах господарської діяльності.

Вексель є історично найдавнішою формою кредитних грошей. При здійсненні продажу товару у кредит продавець отримав від покупця боргове зобов'язання, яке називається векселем. З XII ст. вексель почали використовувати в міжнародних розрахунках. З XIII ст. різко розширилось використання засобів вексельної форми платежу. Використання векселя пов'язано з розвитком торгівлі у кредит, коли боржник розраховується з банком, який оформляє боргове зобов'язання у вигляді векселя.

Рис. 1. Основні етапи еволюції кредитних грошей

Перевагами векселя для використання його у ролі кредитних грошей є абстрактність та обов'язковість. Абстрактність пов'язана з тим, що на ньому вказується тільки сума боргу, без пояснення причини його виникнення. Обов'язковість зумовлює те, що особа, яка його видала або акцептувала, не може відмовитися від його оплати.

У сучасній економіці застосовуються також векселі, які видаються урядом – вексель казначейський та фінансовий. Крім того, використовуються векселі, які не мають реального забезпечення – дружній та бронзовий векселі.

Особливо широке розповсюдження отримали казначейські векселі, які є формою короткострокових державних позичок. Казначейські векселі є важливим інструментом забезпечення державного боргу, а також виконують важливу роль у регулюванні монетарної сфери. Продаж казначейських векселів переважно здійснюється відносно їх номінальної вартості. Операції з казначейськими векселями на грошовому ринку є основою грошово-кредитного регулювання.

У США Міністерство фінансів викупав казначейські векселя терміном погашення 3, 6, 9 та 12 місяців. Казначейські векселі є майже безризиковими інвестиціями, з незначним коливанням цін, пов'язаних зі змінами ринкових ставок відсотка [5, с. 561].

Вексель акцептований має більшу надійність у виконанні платіжних операцій, що пов'язано з наданням гарантії платежу з боку великих банків. Використання акцептового векселя розширює сферу застосування векселів у ролі платіжних засобів.

Банкнота за своєю суттю є векселем емісійного банку, які є безстроковими борговими зобов'язаннями. Емісія банкнот здійснюється відповідно до всієї суми, взятих до обліку, а також як застава, вексель. Банкноти не пов'язані з певною конкретною угодою, а представляють усю сукупність товарних угод, згідно з якими було оформлено векселі.

Банкноти випускались під забезпечення комерційними векселями, що є основою еластичності банкнотного обігу. Комерційні векселі пов'язані з реальними товарними угодами. При обліку векселів, банки випускали в обіг банкноти, а у разі оплати векселів, кількість банкнот, відповідно, зменшувалась. Таким чином, випуск банкнот був тісно пов'язаний з потребами товарного обігу у засобах платежу. На першому етапі свого виникнення банкноти були тісно пов'язані зі золотим і срібним грошовим обігом.

У сучасних грошових системах банкноти вже втратили можливість обмінюватися на золото. У ході своєї еволюції банкноти мали надійне забезпечення тому, що випускались також у вигляді комерційних векселів, які були забезпечені реальним товарообігом. Банкноти, які забезпечувались золотом і комерційними гарантіями, називались класичними і мали найвищий ступінь захисту. Сучасні банкноти поступово втрачають свій зв'язок з реальними процесами в економіці і не скорочують обсяги після обслуговування товарообмінних операцій.

Банкнотна емісія до XIX ст. переважно здійснювалась згідно з концепцією "грошової школи" (О. Овертон, Т. Торенс), які вважали, що кількість банкнот тісно пов'язана зі запасами золота в центральному банку. У середині XIX ст. у розвитку кредитних грошей відбулася докорінна зміна, пов'язана з появою нерозмінних на золото банкнот. З позицій представників "банківської школи" (П. Тук, Дж. Фуллартон), векселі тісно пов'язані з потребами товарного обігу, що забезпечує стійкість банкнот.

Нерозмінні на золото банкноти, по суті, є знаками вартості, які тісно пов'язані з усіма економічними процесами в національній економіці, з яких держава мобілізує кредитні ресурси. Стійкість банкнот пов'язана зі системою державного кредиту та внутрішнього державного боргу.

У сучасних грошових системах відбулася зміна гарантії забезпечення банкнотної емісії. Основним видом забезпечення банкнот є облігації державної позики та казначейські векселі. Комерційні векселі, які реально забезпечували банкнотну емісію і створювали механізми тісного зв'язку з економічними процесами, втратили своє значення у сучасних грошових системах. Державні боргові зобов'язання пов'язані з обсягами боргу центральному банку, який має тенденцію до постійного зростання. Банкнотна емісія дедалі більше втрачає зв'язок з процесами в реальній економіці і банкноти по своїй суті набувають ознак паперових грошей. Розмежування емісії банкнот та паперових грошей можливе тільки умовно, за часткою, яку вони покривають у зростанні реального виробництва та збільшенні державного боргу.

Чеки є видом кредитних грошей, які створюються на підставі банківських депозитів шляхом використання документів, які містять безумовний наказ про перерахування або видачу певної суми. Використання чеків тісно

пов'язано з розмірами коштів, розмішених на депозитах. За своєю економічною природою чеки мають багато спільного з векселями, що пов'язано з їх кредитною природою. Чеки мають боргове забезпечення у вигляді депозитів, які є вимогами кредиторів банку до банку. У межах обсягів власних рахунків клієнт має змогу використати будь-яку суму коштів.

Новий щабель еволюції кредитних грошей був пов'язаний з використанням чеків, які дали змогу створити єдину платіжну систему, в якій чеки виписані в одному банку, приймалися у решті банків.

Використання чеків забезпечує механізм мультиплікативного розширення банківських грошей. Комерційні банки використовують чекові депозити для розширення банківського кредитування, що є головним джерелом грошей у сучасній економіці. Гроші знищуються, поли позички виплачуються.

Таким чином, крім забезпечення потреб економіки у кредитних ресурсах, чеки забезпечують еластичний зв'язок чекових грошей до потреб економічної дійсності. У США частка чекових платежів скоротилася до 15 % від їх загального обсягу, проте продовжує виконувати важливу роль у забезпеченні взаємозв'язку монетарної сфери з реальними економічними процесами, що має антиінфляційну спрямованість.

Деривативи почали використовуватися як реакція на інфляційні процеси, пов'язані з особливостями функціонування сучасних грошових систем. Інфляція є невід'ємним атрибутом сучасних грошових систем, поява якої є постійною загрозою в умовах економічних криз, розбалансованості монетарної сфери та зменшення її зв'язку з реальними економічними процесами. В умовах зростання частки паперових грошей загроза інфляції постійно супроводжує будь-яку економічну діяльність. Особливо проблемним є кредитування і використання кредитних грошей.

У 70-х роках минулого століття, коли інфляція в розвинених країнах набула хронічного характеру, почали розвиватися фінансові інструменти, які були адаптовані до умов інфляції. Захист від інфляційних витрат став пріоритетним над їх ліквідністю. Нові форми депозитних грошей поєднували ознаки заощаджувальних та поточних грошей і захищали від інфляції. Кошти, які виконували функцію грошей тільки за умов їх трансформації у поточні рахунки, почали визначатися як квазікредитні гроші. До нових інструментів, які поєднують властивості депозитних та поточних рахунків, належать:

- рахунок НАУ (NOW) має ту властивість, що його власник може переводити кошти з заощаджувального вкладу на поточний і за повідомлення за 30 днів використовувати для здійснення платежів, як це здійснюється з чеками;
- АТС рахунок, який поєднує поточні та заощаджувальні рахунки, і дає право при отриманні чеку перерахувати кошти з заощаджувального на поточний рахунок, який потрібний для його покриття.

В умовах інфляційних очікувань зростають обсяги використання фінансових інструментів, що мають обіг на грошовому ринку і забезпечують захист інвестованих у них коштів:

- фінансові ф'ючерси;
- цінні папери зі зростаючою ставкою;

- відсоткові ф'ючерси;
- відсоткові свопи;
- опціони на відсоткові ф'ючерси; опціони на угоду про майбутню відсоткову ставку;
- свопціони.

Використання інструментів, вартість яких змінюється при зміні відсоткових ставок та валютних курсів, дає змогу захистити кошти інвесторів від прояву інфляції. Частка таких активів постійно зростає, їх структура диференціюється, що пов'язано зі задоволенням інтересів дедалі більшої кількості учасників економічної діяльності. Використання деривативів пов'язано з сучасним етапом розвитку грошових систем, які функціонують в умовах економічної нестабільності.

Електронні платіжні системи за своєю суттю є формою депозитних грошей, які за участю електронних носіїв інформації забезпечують здійснення платежів. Сучасні телекомунікаційні та інформаційні технічні засоби забезпечують переказ грошей та реєстрування інформації про платежі без паперових носіїв інформації.

З запровадженням електронних платежів у 70-х рр. XX ст. в еволюції грошей спостерігається нове явище, пов'язане зі зникненням речових носіїв функцій грошей. Перші форми електронних грошей були використані у США. Значна економія на витратах обігу та прискорення розрахунків сприяло широкому запровадженню різних форм електронних розрахунків. У своєму становленні електронні платежі використовувались в автоматизованих електронних палатах, які становлять обчислювальний центр та мережа банків. Автоматизований касир дозволив запровадити систему грошових платежів та розрахунків й інших кредитних операцій з приймання вкладів, переказів з рахунку на рахунок, сплата позичок.

Для розвитку системи масового обслуговування клієнтів у різноманітних торгових точках визначальне значення мало запровадження терміналів.

Кредитні картки почали використовуватись у системі терміналів і є іменним грошовим документом з ідентифікатором її власника. Картки випускаються банками, які встановлюють ліміт кредитування і дають право на оплату товарів і послуг. Кредитні картки дають змогу отримувати в банку короткострокові позички. За характером свого використання кредитні картки нового покоління набули властивостей персоніфікованих грошей, які використовуються разом з передачею інформації про її володаря, мають вбудовані дисплеї, які дають змогу вести діалог з зовнішнім пристроєм.

Серед широкого діапазону використання кредитних карток найбільшого поширення отримали масові кредитні картки, кредитні картки дорожнього типу та дебітові кредитні картки.

У сучасних ринкових економіках зростають обсяги використання смарт-карток, які призначені для зберігання, обробки інформації на базі мікросхем. Серед найважливіших напрямів розвитку кредитних карток є:

- з перепрограмованою пам'яткою, яка дає змогу перезаписувати інформацію;
- з постійним запам'ятовуючим пристроєм, який використовується для найпростіших розрахунків;

- багатофункціональні, які надають будь-який набір сервісних функцій для всіх видів розрахунків;
- спеціальні, які використовують мікропроцесори, що здійснюють шифрування даних, а також засоби для відкриття інформації.

Розвиток електронних платіжних засобів забезпечує підвищення мобільності та швидкості здійснення платежів і є пріоритетними у сучасних ринкових економіках.

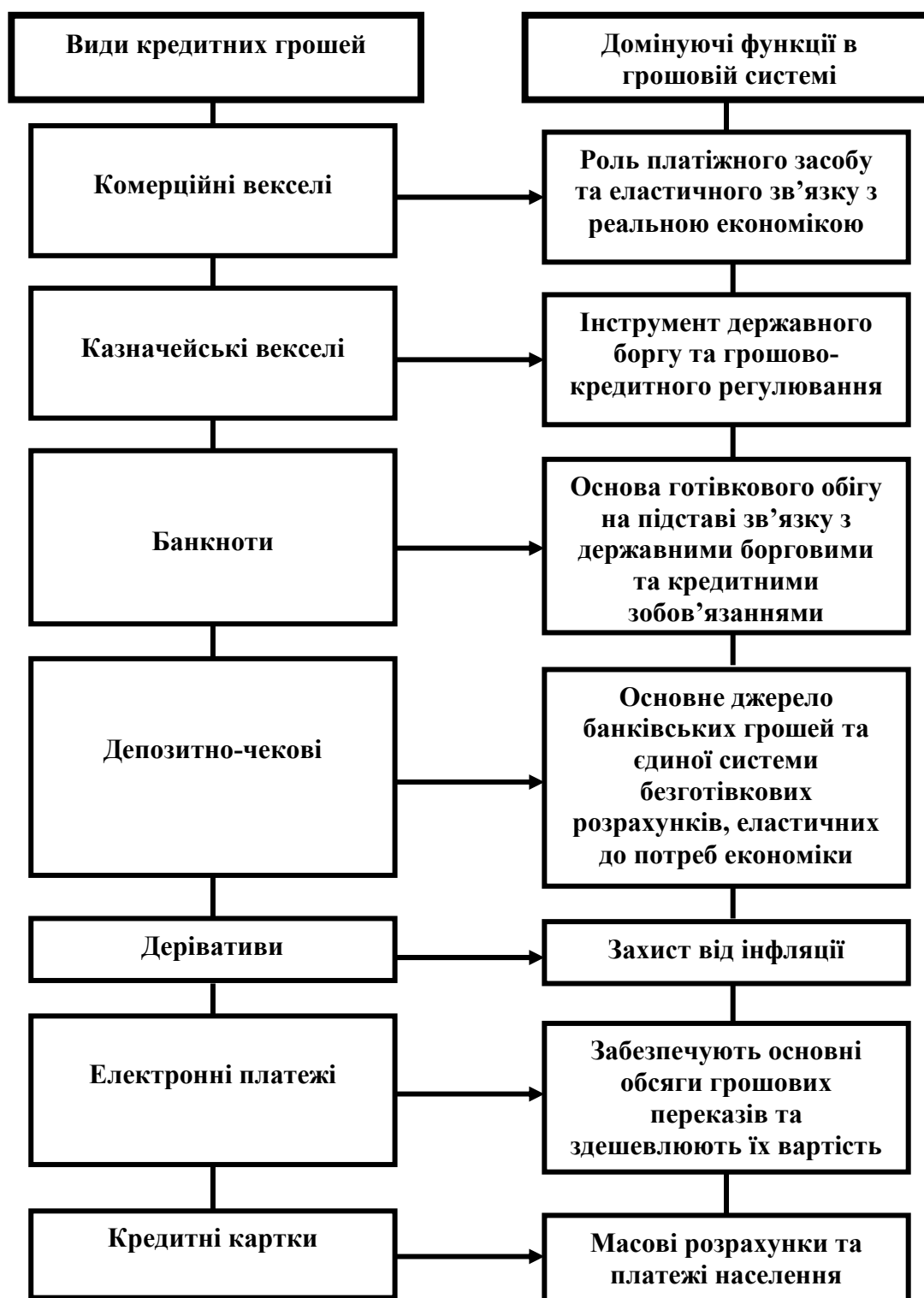

Рис. 2. Функціональна структура кредитних грошей

Еволюція кредитних грошей є процесом синхронним до розвитку економіки та потреб економічної діяльності. Структура грошової маси постійно змінюється, пристосовуючись до нових потреб у здійсненні платежів та розрахунків. З другого боку, виникнення нових видів платіжних засобів стимулює розвиток певних видів економічної діяльності. У сучасних економіках особливо показовим є вплив запроваджених електронних платежів та кредитних карток, які докорінно змінили сам характер грошових розрахунків і стали потужним чинником інтенсифікації економіки.

На кожному з етапів розвитку економіки найбільш адекватними до її потреб були певні форми кредитних грошей з відповідними властивостями. На рис. 2 зображено функціональну структуру кредитних грошей.

У сучасній економіці присутні різноманітні складові кредитних грошей, що пов'язано з диверсифікацією їхніх властивостей. У кожного з видів кредитних грошей можна виділити домінуючі функції, які менш виражені в інших компонентах грошової маси.

Таким чином, еволюція кредитних грошей відбувалася шляхом розвитку відповідних функцій з розширення можливостей грошових систем. Історичний характер еволюції кредитних грошей обумовлений спроможністю їх певних видів забезпечувати реалізацію суспільних потреб. Ускладнення економічних відносин та збільшення масштабів грошових розрахунків супроводжуються інфляційними процесами і підвищенням ризикованості. Поява та розвиток нових видів кредитних грошей зумовлені необхідністю задовольнити відповідні суспільні потреби. У сучасних грошових системах присутні усі функціональні складові грошових систем, проте їх структура постійно змінюється. Характерною є тенденція до скорочення частки банкнот у класичному розумінні та зростання різних видів електронних платежів та деривативів, що обумовлено особливостями монетарних процесів у ринкових економіках.

Література

1. Билоусов Л.Д. Деньги и кредит. – Харьков: Прапор, 2004. – 340 с.
2. Гроші та кредит/ За ред. М.І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
3. Миллер Р.Л. Ван-Хуз Д.Д. Современные деньги и банковское дело. – М.: Инфра-М, 2000. – 598 с.
4. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. – К.: Основи, 1998. – 964 с.
5. Словарь современной экономической теории Макмиллана/ Под ред. Д.У. Пирса. – М.: Инфра-М, 1997. – 606 с.
6. Фридмен М. Если бы деньги заговорили... – М.: Дело, 1998. – 156 с.

УДК 339.164

Аспір. О.В. Санін¹ – Львівський НУ ім. Івана Франка

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Присвячено історії становлення та розвитку строкового ринку та ф'ючерсних бірж. Автор наголошує на появі інноваційних фінансових інструментів.

¹ Наук. керівник: доц. В.Й. Плиса, канд. екон. наук – Львівський НУ ім. Івана Франка